

Ключові слова: громадські чинники, рівні впливу на систему управління освітою, складові управлінського циклу, модель управління загальною середньою освітою.

В статье предложена классификация уровней влияния общественных факторов (в сравнении с государственными) на систему управления общим средним образованием: минимальный, миноритарный, паритетный, доминантный, максимальный. Рассмотрена взаимосвязь определенных в статье уровней влияния общественных факторов на составные управленческого цикла с моделями управления общим средним образованием – государственной, государственно-общественной, общественно-государственной, общественной.

Ключевые слова: общественные факторы, уровни влияния на систему управления образованием, составные управленческого цикла, модель управления общим средним образованием.

The classification of the levels of influence of public factors (comparing with the state one) on the control system of secondary education (minimum, minority, parity, dominant, maximal) is offered in the article. It is analyzed the mutual relations of the levels of influence of defined in the article public factors on the components of administrative cycle of secondary education – state, state and public, public and state, public.

Keywords: public factors, the levels of influence on the system of educational management, the components of administrative cycle, the model of secondary education management.

УДК 37(09)

С.Б. Пономаревський
м. Київ, Україна

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. Останніми роками аксіологічний погляд на світ затвердився у вітчизняній науці настільки ґрунтовно, що його можна вважати одним з найбільш популярних у структурі дослідницьких проєктів гуманітарних наук. Цілком закономірно, що цей підхід придатний і до вивчення педагогічних процесів, оскільки система цінностей може служити визначальною категорією і для змісту освіти та виховання, і для шляхів освітнього розвитку. Саме на основі формування ціннісного ставлення до світу, доквілля у найширшому значенні побудовані найбільш цікаві сучасні педагогічні концепції, розроблені І. Бехом, І. Зязюном, І. Зимньою, В. Караковським, В. Коротовим, Б. Лихачовим, З. Мальковою, М. Никандровим, В. Шадриковим, П. Шубіним, О. Шолудьком, В. Ярещенком та іншими. Пріоритетними в цих концепціях найчастіше виступають такі цінності як дитина, вчитель, батьківщина, родина, життя, праця, колектив, совість, інтелект у найрізноманітніших проявах на рівні школи, буття, природи, свідомості, ідентичності тощо. У рамках даної статті видається цікавим розглянути детальніше окремі особливості освітнього простору національної групи на прикладі українців-мігрантів у Росії з позицій характеристики такої важливої аксіологічно-педагогічної ознаки, якою виступає міжкультурна толерантність. Нашою **метою** постає завдання прослідкувати роль полікультурної освіти у процесах формування міжкультурної толерантності в контексті багатоетнічної ситуації в Російській Федерації.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні пошуки сучасних дослідників щодо окреслення новітніх освітньо-педагогічних парадигм та їх компонентів викликані тим, що даному історичному етапу, як і будь-якому іншому, притаманна своя специфічна система цінностей. Радикальні суспільні зміни, які відбуваються на початку ХХІ століття, зумовлюють докорінні переінакшення, модифікації, новації в системі базових життєвих цінностей та їхній ієрархії, перегляд уявлень про те, що є цінним, а що таку цінність втратило й не виступає актуальним.

У цих умовах абсолютно логічною є реакція педагогічних кіл, спрямована на пошуки заміщення застарілої освітньої ціннісної парадигми новим вартісним наповненням. У той же час, необхідний радикальний заміні підлягає не лише загальноосвітня парадигма національного

освітнього простору. У цьому зв'язку надзвичайно цікавим видається дослідження сучасних ціннісних орієнтацій, які здатні оформлюватися в особливу освітню парадигму на рівні закордонних українських осередків шкільництва. Разом з тим зазначимо, що на сьогодні фактично відсутні наукові пошуки в цьому напрямку як у середовищі українських науковців діаспори, так, власне, й серед вітчизняних теоретиків педагогіки. У той же час, порівняно з національною, українська освітньо-ціннісна парадигма, яка складається за межами батьківщини, ситуативно ускладнена дією багатьох місцевих чинників, здатних суттєво впливати на неї в залежності від особливостей країни та регіону проживання закордонних українців і, разом з цим, набуває деяких специфічних, лише їй притаманних рис. Наприклад, вона змушена активно модифікуватися та пристосовуватися до різнорідних умов під впливом невідвратної дії освітніх і інших компонентів чужого освітнього середовища. Крім того, на формування українського освітнього простору та його ціннісних орієнтацій за кордоном важливий офіційний вплив завжди здійснювався з боку відповідних держав-донорів та їх суспільств. Гнучкість організаційної тактики українських громад, шкіл, освітніх спілок, окремих діячів педагогічної царини, вміння оминати бюрократичні обмеження й знаходити підтримку серед представників чужого освітнього простору, нестримне бажання відстоювати власні національні та освітні інтереси шляхом впливу на державних чиновників, на регіональні та центральні урядові інстанції – шлях, яким доводиться простувати українській закордонній освіті та школі в усіх країнах проживання наших співвітчизників.

Звертаючись до проблеми дослідження сучасної ціннісної парадигми на рівні освітнього простору закордонної української національної групи, зазначимо, що така парадигма формується цілим рядом чинників, оскільки світоглядні цінності здатні розвиватися на основі синтезу індивідуальних, інтернаціональних, регіональних, державних і загальнолюдських цінностей. Лише такий підхід уможлиблює творчу свободу особистості, прагнення жити в повазі й любові як до власної Вітчизни й народу, так і інших народів, репрезентуючи при цьому принципи демократії, гуманності й толерантності. Разом з тим, прагнучи до ствердження життя в рамках громадянського суспільства в країнах свого мешкання та втілюючи в життя націотворчі завдання, в закордонних українців виникає необхідність впровадження у зміст навчально-виховних процесів таких націоналізаційних ресурсів-цінностей як «національний дух», «національний інтерес», «національне право», «національна культура», «національна школа», які здатні посилювати дію принципів освітнього зростання, гуманізму, виживання серед інших народів, збереження національної ідентифікації, ментальності, мови, творення громадянської індивідуальності тощо. Показово, що в даному випадку ці тези цілком перегукуються з твердженнями багатьох європейських теоретиків і практиків педагогіки. Так, А. Дістервег, наприклад, підкреслював, що любов до батьківщини, патріотизм перетворюються на безплідну ілюзію, якщо молодь не буде мати змоги вивчати свою етнічно рідну країну, її історію, закони, конституцію, мову, літературу.

Усі згадані фактори репрезентовані в повній мірі на теренах Російської Федерації, де мешкає значна кількість українських мігрантів. При цьому одним із найбільш важливих чинників, які впливають на процеси формування та становлення системи ціннісних орієнтацій українців у Росії, виступає явище *міжкультурної толерантності*.

Толерантність передбачає готовність до діалогу з «іншими», визнання та повагу їхніх прав на відмінність. Для того, щоб толерантність була реалізованою, необхідною умовою визнається культурний плюралізм, який унеможлиблює культурне домінування якогось народу чи етнічної групи. З іншого боку, толерантність виступає рисою вимушеною, тому вона має свої межі. Толерантним (терпимим) є те, вважає І. Маслікова, що «припускається суспільним консенсусом з питань толерантності, але ці межі можуть розширюватися. Так, нетерпимими визнаються злочини, які наносять невинуватих втрат та підривають моральні устої. Толерантність не може простягатися далі тих меж, коли розмаїття культурних форм починає загрожувати єдності такого розмаїття» [2, с.45].

Толерантність поширюється серед людей, здатних приборкувати бажання стверджувати виключно свої національні пріоритети й терпляче ставитися до етнічних відмінностей.

Сучасна толерантність – це не стільки лобювання вимог додержання людських прав, скільки практичне вживання міжетнічних компромісів і узгоджень. Але толерантність постає можливою лише там, де створений мінімальний суспільний консенсус щодо розуміння та плекання етнічних цінностей.

Толерантність – це особливість особистості, якій можна навчати, а також розвивати і формувати. А навчання толерантності – це не лише формування різних форм психологічної стійкості, але й розвиток здатності індивіда до мобілізаційної реакції, здатності самостійно повертатися в стан рівноваги з собою і з навколишнім світом. Головними компонентами такого навчання можуть виступити знання про толерантність, налаштованість на толерантну поведінку, а також навички розв'язання суперечок. Знання про толерантність допомагає переконати кожного в доцільності його рішень і включає усвідомлення наслідків учинків, розуміння меж толерантності, а також інформацію про альтернативні дії. Однак самі лише знання не є достатньо потужним стимулом до прояву толерантної поведінки. З цією метою необхідно розвивати певні здібності, які посилюють схильність індивіда до толерантного ставлення та здійснення відповідних дій. До таких здібностей, наприклад, належать:

- уміння вести діалог, спілкуватися, з розумінням вислуховувати іншого й висловлювати свої погляди, права та потреби таким чином, щоб інший міг їх зрозуміти;
- уміння дивитись на проблему в реальному світі й визнавати позицію іншого;
- уміння користуватись моделями конструктивного й демократичного розв'язання конфліктів;
- розуміння принципової обмеженості й суб'єктності будь-якої інтерпретаційної моделі, відчуття мовчазного вдавання чогось, яке іноді є передумовою конфліктів.

Означені знання й здібності можуть виховуватись і підлягати навчанню (формуванню). Із цією метою, на думку прихильників такого підходу, дітей необхідно:

- готувати до того, щоб вони розглядали нерозуміння як звичайне життєве явище, навчати долати непорозуміння шляхом спілкування;
- знайомити з особливостями та ризиком участі в конфліктних ситуаціях, надаючи, таким чином, можливість кожному індивіду контролювати свою поведінку;
- ініціювати й розвивати виховні процеси та орієнтацію шляхом проведення експериментів, пов'язаних зі стриманістю та незгодою;
- інформувати про наслідки толерантності, так званої «видимої толерантності», а також про відсутність цієї риси;
- пропонувати альтернативні способи врегулювання конфліктів і навчати застосовувати їх у реальних ситуаціях.

Однак вирішальною умовою успішного навчання та виховання толерантності Х. Вайденфельд вважає формування в особистості стабільного почуття ідентичності. «Індивід зі стабільною ідентичністю не буде перебільшувати власну цінність за рахунок недооцінки інших людей і буде більш схильним розглядати різноманітність як збагачення, а не як загрозу» [3].

У контексті міжкультурної толерантності може бути поставлена й проблема *полікультурної освіти* як чинника, здатного впливати на формування терпимості щодо розмаїття культур. Розглянемо це на прикладі Росії.

Полікультурна освіта розуміється як побудова освіти на принципах культурно-освітнього плюралізму та на визнанні рівноцінності національних освітніх систем, а також як один із найвагоміших факторів розвитку суспільства, який забезпечує адаптацію особистості до змінних (етнічно чужих) умов життя. Стосовно освітнього простору титульної нації (у нашому випадку – росіян), то полікультурна освіта додає ряд проблем, пов'язаних з необхідністю розвивати також цілий ряд національних освітніх просторів. На тлі загального освітнього простору Російської Федерації ці проблеми розв'язуються, на жаль, вкрай недостатньо, оскільки, наприклад, у сучасних підручниках з різних навчальних дисциплін досить обмежено подаються відомості про культури етнічних меншин, наявних у складі країни, майже не аналізується їх унікальність, вплив, деякі з народів навіть не називаються, на

що звертають увагу самі російські фахівці-педагоги (Г. Палаткіна, Н. Єгоров, М. Гайдаров). Ця ж проблема в полікультурному освітньому просторі Росії потребує чіткого розв'язання в багатьох аспектах і стосовно української меншини.

З іншого боку, сьогодні в Російській Федерації вже ні в кого не викликає сумнівів теза про необхідність підтримки тих процесів, які ведуть до відродження ролі національних факторів у житті суспільства. Зв'язок між таким відродженням і національним (полікультурним) освітнім простором абсолютно очевидний: з одного боку, компоненти національної культури повинні відігравати свою роль у національному (полікультурному) освітньому просторі країни, з іншого – сам національний (полікультурний) освітній простір повинен бути одним з основних джерел відродження національної культури та етносу. Тобто, метою полікультурної освіти повинно виступити насамперед формування особистості, здатної до активного життя в багатонаціональному середовищі, а також спроможної жити в мирі, злагоді та взаєморозумінні (толерантно) з людьми різних народів і віросповідань. Йдеться також про забезпечення прав та задоволення освітніх потреб національно-культурних меншин, про внесок представників різних етнічних груп у історично-культурне становлення країни, про подолання комплексів культурної меншовартості, а головною цінністю виступає особистість, яка володіє відчуттям розуміння інших культур і, звичайно, освітніми цінностями цих культур. Щодо такої особистості, процес формування якої відбувається в умовах багатокультурності, то потрібно чітко уявляти стратегічні цілі, які досягаються залученням її до процесів навчання та виховання в рамках пріоритетів полікультурної освіти:

- розвиток творчої, високоморальної, освіченої, конкурентоспроможної особистості, спрямованої на створення індивідуальних, етнічних, суспільних цінностей в умовах полікультурного соціуму;

- розвиток свідомості та ментальності особистості в бік здатності до суспільних узагальнень на рівні багатокультурного соціуму;

- актуалізація усіх процесів, пов'язаних з проблемою «самості» особистості (самореалізація, самоідентифікація, саморозвиток, самоосвіта, самоаналіз, самокорекція тощо) у полікультурних умовах;

- включення особистості до загальної суспільно-ціннісної педагогічної діяльності країни мешкання (на рівні школи, гуртків, навчальних курсів, навчально-виховних заходів і ін.) для забезпечення різних форм міжкультурної взаємодії.

Умови розвитку особистості за цих умов, у свою чергу, передбачають і виконання кількох важливих завдань в межах самої полікультурної педагогічної освіти. Серед них:

- здійснення природної наступності поколінь через формування пріоритетів знання, збереження власних національних цінностей і шанобливого ставлення до культурних цінностей інших народів;

- виховання громадянської патріотичної позиції щодо власного народу та країни, а також інших народів і держав (у першу чергу країни мешкання), наділення високим рівнем національної та конфесійної толерантності, шанобливого ставлення до іншоетнічних мов, традицій, прав і свобод;

- формування культури миру, злагоди, позитивної комунікативності.

Педагогічний компонент полікультурної освіти демонструє собою два результативні аспекти. Перший з них пов'язаний з тим, що такий тип освіти дає можливість учням не лише більш глибоко вивчити й зрозуміти культурну розмаїтість народів, які населяють певний регіон чи країну, але й засвоїти її основні компоненти. Культурні прояви, які визначають належність особистості до того чи іншого етносу, групи, нації, виступають найбільш очевидним виявом різноманітності й відмінності цінностей. Вони знаходять вияв у поглядах на світ, інших людей, у пріоритетах і перевагах, стосунках і виступають результатом пристосування до тих умов життя, в яких вони перебувають. Другий аспект полягає в тому, що полікультурний компонент педагогічної освіти спрямований допомогти учням зрозуміти світ не тільки розмаїтим, але й таким, що має спільні для представників різних народів

ціннісні ознаки та орієнтації – кожний народ має національне мистецтво, мову, життєві ціннісні пріоритети, закони організації суспільства, традиції та обряди, форми вірувань, систему освіти тощо [1, с.116].

Полікультурна освіта вимагає значного розширення національного змістового наповнення в рамках тих навчальних дисциплін, в структурі яких існує можливість приділяти увагу вивченню культур, культурних цінностей, способів життя інших народів – на заняттях художньої культури, історії, народознавства, мови, літератури, факультативних курсах. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у вчительських кадрах, здатних продуктивно працювати в умовах полікультурного освітнього простору. Такий учитель повинен бути обізнаним з цілим рядом проблем, які постають у рамках вирішення педагогічних завдань, а саме:

- проблемою культурного плюралізму;
- проблемою культурних та комунікативних бар'єрів;
- особливостями полікультурного освітнього простору;
- проблемою міжкультурних зв'язків;
- проблемою сегрегаційно-асиміляційних процесів;
- проблемою взаєморозуміння культур.

Крім цього, педагог повинен володіти вміннями, які вимагають знань етнопедагогічних особливостей представників іншоетнічного середовища та педагогічним потенціалом у цьому напрямку. Складний характер полікультурної освіти пропонує зацікавленому вчителю багатий набір засобів для взаємодії з учнями та створює умови для різноманітної етнокультурної діяльності.

Таким чином, усі багатокультурні країни, вирішуючи свої внутрішні завдання у напрямку забезпечення міжкультурної толерантності, потребують будувати загальні системи освіти як полікультурні – комплексні, синтезовані з аспектами іншонаціональних освітніх просторів, які перетинаються в багатьох площинах і враховують різноманітні впливи. А кожна людина, так чи інакше виступаючи представником певної культури, усвідомлює це виключно в процесі освітнього спілкування-діалогу з людьми різних культур – цебто у контексті полікультурної освіти. Результатом даної освіти постає більш широкий вибір індивідом цінностей, способів життя і мислення, його «самодетермінація в горизонті особистості» (Е. Бондаревська).

Для Російської Федерації згадана теза виявляється вкрай актуальною, оскільки за національною структурою ця країна виступає поліетнічним типом держави (як, до речі, й Україна) і має чималу кількість корінних і національних груп, хоча й при кількісній перевазі однієї з них – росіян. Тому використання принципів полікультурної освіти постає тут тим необхідним чинником, який здатний створити необхідні умови для забезпечення міжкультурної толерантності, інтеграції та інших визнаних ціннісних орієнтацій і запобігання таким негативним етнічним явищам як сепаратизм та асиміляція. Безпосередньо торкається проблема забезпечення в Росії полікультурної освіти як дієвого ціннісного механізму й українських національних груп населення. Серед цілого комплексу заходів це означає необхідність включення до навчальних програм шкіл та інших закладів освіти як загального державного рівня, так і в регіонах компактного проживання українців-мігрантів аналітичних і практичних блоків інформації, які передбачають відомості про українські культурно-національні цінності та пріоритети.

Висновок. Міжетнічна толерантність як одна з важливих цінностей багатоетнічного світу здатна формуватися шляхом звертання до модусів полікультурної освіти та виховання. Цей процес, здійснюваний освітніми засобами, може виступити вирішальним фактором продуктивної інтеграції представників національної групи до сучасного іншонаціонального та полікультурного суспільства, у тому числі такого складного, яким виступає соціокультурний простір Російської Федерації.

Література:

1. Лебедева Н.М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию: учебник [для студентов вузов] / Н.М. Лебедева – М.: Акцент, 1999. – 282 с.
2. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей / [Пометун О.І., Султанова Л.Ю. та ін.] –К.: Інженіринг, 2010 – 248 с.
3. Стасюк Н. Толерантність як моральність особистості [електронний ресурс] /Н. Стасюк //Освіта.іа / Виховання/ Режим доступу до статті: <http://osvita.ua/school/upbring/810>

У статті проаналізовано вплив полікультурної освіти щодо процесів формування міжкультурної толерантності.

Ключові слова: толерантність, полікультурний, освітній простір, національний.

В статье проанализировано влияние поликультурного образования касательно процессов формирования межкультурной толерантности.

Ключевые слова: толерантность, поликультурный, образовательное пространство, национальный.

Multicultural education's influence according to the processes of intercultural tolerance's formation is analyzed in the article.

Keywords: tolerance, multicultural, educational field, national.